

NATASZA DOICZMAN

SZANSE ROZWOJOWE MŁODZIEŻY DORASTAJĄCEJ W RODZINACH MIGRACYJNYCH W KONTEKŚCIE NADZIEI NA SUKCES

ABSTRAKT

W artykule podjęto kwestię nadziei na sukces wśród młodzieży dorastającej w rodzinach migracyjnych. Zagadnienie to wiąże się z problematyką pracy socjalnej, socjologii rodziny i psychologii rozwoju człowieka. Wiedza na temat szans rozwojowych młodzieży z rodzin migracyjnych może być szczególnie wartościowa poznawczo dla pracowników socjalnych, którzy w praktyce mierzą się z potencjałem opiekuńczym rodziny migracyjnej. Wyjazd rodziców prowadzi do bardzo szybkiego usamodzielnienia się dzieci i skrócenia okresu oddziaływania rodziny na życie jednostki. Wielu badaczy podejmuje problematykę negatywnych konsekwencji rozłąki migracyjnej dla rozwoju dziecka. Niewiele prac obrazuje szanse rozwojowe i potencjał osób wychowujących się w rodzinach rozdzielonych przestrzennie z powodu migracji. W artykule opisano fragment funkcjonowania młodzieży, która w związku z wyjazdem rodziców musiała podjąć się nowych obowiązków, takich jak: przejęcie opieki nad rodzeństwem, prowadzenie gospodarstwa domowego, opieka nad dziadkami, u których mieszka pod nieobecność rodziców. Do ustalenia poziomu nadziei na sukces wśród młodzieży wykorzystano kwestionariusz Nadziei na Sukces Marioli Łaguny, Jerzego Trzebińskiego i Mariusza Zięby. W badaniu wzięło udział 87 nastolatków uczęszczających do szkół ponadgimnazjalnych w województwie kujawsko-pomorskim. Grupę kontrolną stanowiła młodzież, której rodzice nie migrują zarobkowo poza granice Polski, natomiast grupę kryterialną – adolescenti dorastający w rodzinach migracyjnych.

Jednym z obszarów działań pracownika socjalnego jest kierowanie oferty pomocowej do rodzin. Wiedza na temat swoistego sposobu funkcjonowania rodzin migracyjnych może pomóc lepiej spełniać funkcje na rzecz wsparcia tych rodzin. Artykuł ma na celu przybliżenie problematyki młodzieży dorastającej w rodzinach migracyjnych, zmuszonej – w związku z wyjazdem zarobkowym rodziców – do zmierzenia się z nowymi obowiązkami, często typowymi dla osoby dorosłej, jednak nieadekwatnymi na tym etapie rozwojowym.

Słowa kluczowe: rodzina migracyjna, nadzieja na sukces, adolescencja, szanse rozwojowe

WSTĘP

Analiza zawarta w artykule oraz empiryczna weryfikacja różnic między typem rodziny pochodzenia a nadzieją na sukces wynika z ciekawości badawczej, podyktowanej m.in. rozbieżnościami stanowisk między badaczami różnych dziedzin, takich jak: psychologia, pedagogika i socjologia. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na wiele pytań dotyczących tego, jaki poziom nadziei na sukces, przekonania o umiejętności znajdowania rozwiązań i sile woli przejawia młodzież z rodzin migracyjnych w porównaniu z grupą kontrolną. Podjęty temat uznano za istotny ze względu na skalę rodzicielskiej emigracji z Polski i tym samym wzrost liczby młodzieży wychowującej się w rozłączonych przestrzennie rodzinach. Niewiele jest informacji dotyczących szans rozwojowych adolescentów, którzy doświadczają rozłąki z rodzicami. W procesie badawczym uwzględniono swoisty socjoekonomiczny status rodzin migrantów zarobkowych i w odpowiedzi na to budowano grupę kontrolną, która była jak najbardziej zbliżona do grupy kryterialnej. Pod wpływem częstych wyjazdów zagranicznych modele rodziny są coraz bardziej zróżnicowane. Zmianie ulegają m.in. relacje między członkami rodziny oraz praktyki rodzicielskie (Ślany, Ślusarczyk, 2013). Dotąd nieznanym problemem było pozostawianie dzieci w kraju pochodzenia (nazywane „eurosieroctwem”¹⁾) i wyjazd zarobkowy ro-

¹⁾ „Eurosieroctwo” zwykle definiuje się jako „nieobecność jednego bądź obojga rodziców w kraju oraz zaprzestanie pełnienia przez nich funkcji opiekuńczej i wychowawczej wobec dziecka” (Trusz, Kwiecień, 2012, s. 40). Warto zwrócić uwagę, że pojęcie to bywa często nadużywane, a jego ujęcia definicyjne są bardzo niespójne. „Eurosierotą” zatem zwykło się określać dziecko pozostawione w kraju pochodzenia i pozbawione kontaktu z rodzicem/rodzicami, który/którzy nie pełnią przypisanych im ról społecznych związanych z życiem rodzinnym. Większość ujęć definicyjnych pomija aspekt psychologiczny (skutki wyjazdu opiekunów na funkcjonowanie dziecka) i skupia się na terytorialnej rozłące. Prowadzi to często do błędnych i krzywdzących ujęć „eurosieroctwa” jako sytuacji dotyczącej każdego dziecka, którego rodzice kiedykolwiek migrowali, bez względu na czas pobytu za granicą i jakość kontaktu z dzieckiem.

„Eurosieroctwo” stało się głównie pojęciem medialnym. W pracach naukowych, ze względu na stygmatyzujący charakter tego wyrażenia, zaczyna się zastępować je określeniami młodzież lub dzieci z rodzin rozłączonych przestrzennie (młodzież, której jeden lub oboje rodzice migrują zarobkowo i w związku z tym prowadzą osobne gospodarstwo domowe w innym kraju niż kraj pochodzenia). Ze względu na występowanie pojęcia „eurosieroctwo” w pracach naukowych oraz w dyskursie naukowym i medialnym, podejmując problematykę rodzin transnarodowych, uważam, że nie powinno się go całkowicie eliminować i zastępować określeniem „młodzież z rodzin rozłączonych przestrzennie”. Licz-

dziców za granicę (Trusz, Kwiecień, 2012). Rodzinę migracyjną cechuje struktura, w której jeden z rodziców wychowuje dzieci, przy ograniczonym udziale drugiego rodzica z powodu jego czasowej nieobecności wynikającej z wyjazdu do pracy za granicę. Wioletta Danilewicz (2011, s. 33) wskazuje na dwie grupy przyczyn skłaniających do migracyjnej rozłąki z rodziną. Przyczyny zewnętrzne to: globalne możliwości przemieszczeń, polska tradycja migracyjna, kultura migracji i dążenie do dobrobytu; a wewnętrzne: rodzinna tradycja migracyjna, rodzinna orientacja migracyjna, nałóg migracyjny / zarobkowa orientacja migracyjna, migracja wpisana w biografię rodziny. Najbardziej popularnym typem rodzin, które doświadczają rozłąki w związku z wyjazdem rodzica/rodziców, są takie, w których skład wchodzi dorastające dzieci (Trusz, Kwiecień, 2012). Duża samodzielność i pozorna dorosłość (wiek oscylujący wokół 18. roku życia), która sprawia, że rodzice postrzegają młodzież jako osoby prawie pełnoletnie i zdolne do pełnej samodzielności w sensie prawnym, może wpływać na łatwiejsze podjęcie decyzji o wyjeździe i pozostawieniu dziecka bez pełnej opieki. Poza obowiązkami typowymi dla osób w tym wieku na młodzież tę, często bez konsultacji i bez ich wyboru, zostają narzucone kolejne obowiązki związane z opieką nad rodzeństwem, krewnymi oraz z samodzielnym prowadzeniem gospodarstwa domowego.

Wyjazdy zarobkowe są stałym elementem organizacji życia w rodzinach rozłącznych przestrzennie (Danilewicz, 2011). W funkcjonowanie członków rodziny jest wpisany pewien określony rytm składający się z wyjazdu, doświadczania rozpaczy, smutku w związku z rozłąką, następnie przyzwyczajania się do nieobecności migranta i nowym podziałem obowiązków między członków rodziny, akceptacji sytuacji i czasowego bądź stałego powrotu migranta do domu (Adrian, 2011). Jest zauważalny cykliczny charakter życia rodzinnego i kontaktów migranta z rodziną. Wyjazdy i powroty

---

ne prezentacje dotyczące „eurosierot” zwykle w bardzo negatywny, jednostronny sposób ukazują obraz osób z rodzin rozłączonych przestrzennie. Sądzę, że posługiwanie się tym określeniem ze swoją ostrożnością przy jednoczesnej próbie obiektywizacji obrazu „eurosieroctwa” może wpłynąć na zmianę wizerunku tak określanych osób. Ograniczanie się do określenia „młodzież z rodzin rozłączonych przestrzennie” i wykluczanie terminu „eurosieroctwo” w badaniach naukowych może spowodować, że kategorie te będą traktowane jako inne, nietożsame (jednoznacznie złe, zaniedbane, porzucone „eurosieroty” i osoby z rodzin rozłączonych przestrzennie o zróżnicowanych wizerunkach). Moje prace nie mają na celu charakteryzowania eurosieroctwa, lecz zamierzam opisać doświadczanie stygmatyzującego „eurosieroctwa” słowami samych dzieci migrantów.

migranta wiąże się z tym, że życie członków rodziny składa się z określonych cykli: trudności związanych z rozłąką, ustalaniem nowego porządku w rodzinie i przyzwyczajaniem się do sytuacji, zwykle czasowym powrotem migranta, po którym ponownie nastąpi faza trudności i rozpaczy w związku z kolejnym wyjazdem. Wobec tego towarzysząca przyjazdowi migranta radość, której doświadczają członkowie rodziny, jest zmieszana z emocjami w związku z jego wyjazdem oraz oczekiwaniami na kolejną wizytę w domu. Uczucia między członkami rodziny są trudne do zdefiniowania dla nich samych, z jednej strony są wdzięczni za wykonywaną za granicą pracę, pieniądze, a dzięki temu poprawę sytuacji materialnej, z drugiej jednak mają poczucie obciążenia obowiązkami domowymi oraz pozostawienia ich z problemami w samotności.

Danilewicz (2010, s. 388–389) wskazuje na osiem uniwersalnych cech rodzin rozłączonych przestrzennie, są to: nieobecność jednego z rodziców z powodu wyjazdu zarobkowego, sprawowanie opieki przez drugiego rodzica, silny związek migranta z członkami rodziny, którzy pozostali w kraju pochodzenia, uznawanie migracji za stały element funkcjonowania, wpływ sieci migranckich, podporządkowanie cyklu życia rodziny wyjazdom i przyjazdom migranta, rozwijanie własnych strategii mających pozwolić utrzymywać więź z migrantem, orientacja emigracyjna. Wśród wymienionych cech pojawia się również ta, która podkreśla znaczenie harmonogramu migracji na sposób funkcjonowania rodziny. Badania nad funkcjonowaniem rodzin marynarzy pozwoliły ustalić konkretne okresy w ich życiu (Fojcik, 2007). Jako pierwszy wyróżnia się czas oczekiwania na powrót członka rodziny. Członkowie rodziny starają się wykonać wszystkie obowiązki przed powrotem nieobecnego partnera, rodzica tak, aby po jego przyjeździe wspólnie spędzali czas wolny. Następnie, po przyjeździe nieobecnego opiekuna, życie rodziny koncentruje się na relacjach. Dzieci i małżonkowie podejmują ważne decyzje, czują się bezpieczni, są zadowoleni z obecnej sytuacji. Ostatni etap stanowi przystosowanie się do sytuacji rozłąk oraz wpisanie migracji jako stałego elementu ich funkcjonowania.

Dzieci postrzegają wyjazd zarobkowy rodzica/rodziców jako sytuację trudną, zmieniającą rytm życia rodziny i jej funkcjonowanie na czas migracji opiekuna. Z badań dotyczących percepcji relacji rodzinnych i cech temperamentu u młodzieży z rodzin migracyjnych (Michałek, Rostowska, 2014) wynika, że w pewnej mierze relacje rodzinne są idealizowane w porównaniu z grupą kontrolną zarówno przez chłopców, jak i dziewczęta, przy czym to właśnie dziewczęta najlepiej obserwują to, co się dzieje w ich

rodzynie w zakresie komunikacji, spójności czy tożsamości rodziny. Młodzież postrzegała głównie postawy migrujących rodziców w kategoriach pozytywnych jako świadczące o miłości, bliskości, gotowości do wsparcia. Sytuacja dzieci, kiedy opiekunowie migrują zarobkowo, będzie zróżnicowana ze względu na to, czy zarobkowo migruje ojciec, matka, czy oboje rodzice. Badania Justyny Michałek i Teresy Rostowskiej (2014) wskazują, że rozłąka fizyczna i emocjonalna z matką może powodować odczuwanie porzucenia, może także zdrady, będzie się ona wiązała z niezaspokojeniem potrzeby bezpieczeństwa, miłości czy przynależności. Dla matek rozłąka jest trudniejsza niż dla ojców. Matki pozostające poza granicami kraju wykazują też większe zainteresowanie bieżącymi sprawami dzieci (tamże).

Zarobkowy wyjazd za granicę jest jedną z dostępnych w czasach transformacji ofert, która ma polepszyć sytuację materialną rodziny. Życie człowieka jest ściśle powiązane ze zmianami ustrojowymi, przeobrażeniami na rynku pracy, rewolucją informatyczną i technologiczną, zmianami w obrębie przekraczania granic terytorialnych i mobilności (Brzezińska, Matejczuk, 2011). Za główną przyczynę wyjazdów Polaków uznaje się trudną sytuację materialną i większe możliwości finansowe za granicą (Instytut Spraw Publicznych, 2006). Dostępność ofert pracy dla Polaków poza krajem pochodzenia, niedrogie połączenia komunikacyjne i otwartość granic sprawiają, że decyzję o wyjeździe jest łatwiej podjąć. Możliwość kontaktu za pośrednictwem cyfrowo z rodziną powoduje, że konsekwencje migracji wydają się łagodniejsze niż te, które dotyczyły rodziny opisywane w klasycznych pracach na temat funkcjonowania rodzin transnarodowych z ubiegłego stulecia. Wyjazdy zarobkowe, które wiążą się z rozłąką z rodziną, otwierają dla jej członków grę nowych wyzwań i trudności, z którymi muszą się zmierzyć, aby wspólnota przetrwała mimo dzielącej ich odległości. Migracja zarobkowa członka rodziny wywołuje zmiany w trzech obszarach funkcjonowania: fizycznym w postaci oddalenia w sensie geograficznym, psychologicznym, wpływając na przeżycia w związku z rozłąką, i socjologicznym (społecznym), wiążąc się z modyfikacją ról, np. rodzinnych (Michałek, Rostowska, 2014).

Rozłąka w związku z migracją opiekuna/opiekunów niesie konsekwencje dla członków rodziny zarówno o charakterze pozytywnym, jak i negatywnym. Do pozytywnych Ewa Kozdrowicz (2008) zalicza przede wszystkim czynniki ekonomiczne, czyli poprawę materialnego funkcjonowania rodziny. Natomiast do niematerialnych aspektów zalicza: wzrost samodzielności dzieci, nabycie przez osobę migrującą nowych umiejętności, wyższą

pozycję społeczną rodziny, kształtowanie aspiracji zawodowych członków rodziny, poznanie kultury kraju migracyjnego, poszerzenie szans edukacyjnych dzieci, przekazanie nowych doświadczeń migranta członkom rodziny pozostającym w kraju. Rodziny, w których istniał problem alkoholowy czy przemocy, być może chwilowo uwolnią się od jego objawów. Migracja ponadto może wpłynąć na odroczenie rozwiązywania nieporozumień czy być próbą uświadomienia znaczenia relacji.

Ewa Kozdrowicz (2008) wymienia także wiele zagrożeń i negatywnych skutków rozłąki migracyjnej. Nieobecność migranta w życiu rodzinnym wiąże się z rozluźnieniem więzi między krewnymi, ograniczeniem udziału opiekuna w codziennym życiu dzieci. Odległość wiąże się z niemożnością bezpośredniej reakcji w trudnej czy problemowej sytuacji. W przypadku migracji podwójnej nawet samodzielne dziecko nie ma zapewnionej dostatecznej opieki. W przypadku, kiedy migruje jeden z partnerów, na drugiego spada nadmierne obciążenie obowiązkami. Możliwe są także problemy finansowe w wyniku zakończonej niepowodzeniem migracji. Cykliczne wyjazdy i powroty powodują, że migracja staje się stałym elementem życia rodzinnego i burzy jego naturalny rytm. Migrant żyje między światem pobytu czasowego a domem. Nie bez znaczenia są sytuacje stresowe i napięcia podczas przebywania migranta w domu. Ten, będąc na co dzień poza krajem pochodzenia, chce mieć realny wpływ na to, co dzieje się w domu, jak są wychowywane dzieci, w jaki sposób pełnią obowiązki członkowie rodziny. W związku małżeńskim deprivacji ulegają potrzeby emocjonalne i seksualne.

Sposób funkcjonowania rodziny zaczyna być podporządkowany harmonogramowi. Percepcja i interpretacja sytuacji wyjazdu członka rodziny wpływa na późniejszy jego sposób myślenia, przeżywania i działania. Kiedy wszyscy członkowie rodziny nadają rozłące pewien sens, rozumieją i akceptują własne role pełnione wobec rodziny podczas migracji jednego z nich, sytuacja oddalenia przestrzennego może nie zagrażać relacjom z bliskimi. Dla większości osób rozważających wyjazd to jednak rodzina, bliscy są powodem, dla którego pozostają w kraju (Instytut Spraw Publicznych, 2006). Sytuacja rozłąki migracyjnej w rodzinie, która przed decyzją o wyjeździe dobrze funkcjonowała, a jej członkowie byli usatysfakcjonowani z relacji, może nie doprowadzić do ekspresji wielu wymienionych negatywnych konsekwencji, przeciwnie, może być szansą na zdobycie nowych kompetencji i dostrzeżenie wagi relacji rodzinnych.

Pomimo pojawiających się komentarzy na temat kryzysu rodziny w dyskursie społecznym, medialnym i naukowym, niezmiennie rodzina jest

uznawana za najważniejszą mikrostrukturę społeczną (Gorbaniuk, 2014). Rodzinę dotyka wiele zagrażających zjawisk, takich jak: bezrobocie, ubóstwo czy sieroctwo (w tym także emocjonalne). Rozwiązywaniem tego rodzaju problemów zajmuje się także praca socjalna i służby społeczne. Opieka nie tylko nad całą rodziną, lecz także dzieckiem zajmuje szczególnie miejsce w ramach systemu pomocy socjalnej. Rodzina, która doświadcza kryzysu (np. w wyniku migracji członka/członków rodziny), otrzymuje pomoc w formie zasiłków rodzinnych, świadczeń socjalnych, zasiłków alimentacyjnych i pomocy prawnej, a także poradnictwa rodzinnego, terapii rodzinnej, pracy socjalnej (np. asystent rodziny). Wsparcia udzielają Centra Powiadamiania Ratunkowego, ośrodki adopcyjno-opiekuńcze, poradnie rodzinne, stowarzyszenia, fundacje, świetlice środowiskowe, wspólnoty struktur kościelnych, grupy samopomocowe. Badacze zajmujący się problematyką funkcjonowania rodzin migracyjnych zauważają konieczność współpracy między sektorem edukacji, pomocy społecznej i badań naukowych. To właśnie badania naukowe pełniące rolę diagnostyczną i opisującą trudności oraz zasoby stwarzają miejsce dla trafnych interwencji służb pomocowych (tamże).

SPOSÓB FUNKCJONOWANIA MŁODZIEŻY Z RODZIN MIGRACYJNYCH W ŚRODOWISKU RODZINNYM, SZKOLNYM I RÓWIEŚNICZYM

Przypuszcza się, że przemiany w strukturze rodziny, spowodowane migrowaniem zarobkowym rodziców, mogą wpływać na sposób funkcjonowania i rozwoju ich dzieci. Dokonując przeglądu literatury, można zauważyć koncentrowanie się badaczy szczególnie na negatywnych aspektach rozłąki. W tej części artykułu zostaną zestawione psychologiczne konsekwencje pochodzenia adolescentów z rodziny migracyjnej. Jest istotne, że sam fakt migrowania jednego bądź obojga rodziców nie oznacza jednoznacznie występowania trudności i zaburzeń w rozwoju młodzieży z rodzin migracyjnych. Szczególne znaczenie mają predyspozycje intrapsychiczne, jakość więzi z rodzicem obecnym w kraju pochodzenia i nieobecnym z powodu wyjazdu oraz dostępność oferowanego wsparcia i umiejętność przyjmowania pomocy (Nowak, Gawęda, Janas-Kozik, 2012). Badacze przypuszczają, że młodzież z rodzin transnarodowych może czuć się gorsza od rówieśników, zazdrościć im rodziny o „normalnej” strukturze, odczuwać żal i doświadczać braku poczucia bezpieczeństwa oraz przewidywalności w relacjach interpersonalnych

(tamże). Psychiatrzy zwracają uwagę na widoczną nadwrażliwość, nadpobudliwość, nieufność i brak wiary we własne możliwości oraz apatię. Wśród dzieci doświadczających opuszczenia można zaobserwować izolację, obojętność, a z drugiej strony wrogość w stosunku do otoczenia. Dane wskazują, że po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej i otwarciu się europejskich rynków pracy na polską siłę roboczą 1299 dzieci trafiło do domów dziecka z powodu migracji zarobkowej rodziców (tamże).

W okresie adolescencji wyjątkowe znaczenie może pełnić grupa rówieśnicza, która ma dodatkowo zapewniać poczucie przynależności i bezpieczeństwa (Danilewicz, 2006). Z badań wynika, że w rozłące z rodzicem krytyczne są dwa lata nieobecności w przypadku matki i trzy lata w przypadku ojca (Nowak i in., 2012). Nieobecność rodziców może sprzyjać występowaniu wśród dzieci objawów somatycznych, takich jak: bóle głowy, brzucha i nawrotowe przeziębienia. W projekcie realizowanym przez Fundację Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 70% badanych dzieci deklarowało, że choroba zwiększa bliskość emocjonalną z nieobecnym rodzicem, a hospitalizacja może spowodować zmianę decyzji rodzica wobec migracji (tamże). Prezentowanie objawów somatycznych i ekspresja problemów wychowawczych może wynikać z korzyści w postaci kontaktu i troski rodzica.

Młodzież, której łączność z nieobecnymi rodzicami charakteryzuje się niską jakością, może przejawiać zaburzenia więzi, nieumiejętność tworzenia prawidłowych relacji, poczucie odrzucenia i straty spowodowanej zaburzoną więzią z rodzicem/rodzicami, nieufność w tworzeniu relacji wynikająca z braku bezpieczeństwa i poczucia stabilności (tamże). Niska samoocena może się przejawiać przez zachowania agresywne i autoagresywne, trudności w respektowaniu granic interpersonalnych oraz norm społecznych (Gizicka, Gorbaniuk, Szyszka, 2010).

W niewielu pracach podejmuje się wątek związku między aktywnością zawodową rodzica a rozwojem dziecka. Zainteresowaniem naukowców cieszyły się rodziny rybackie i marynarskie, w przypadku których życie zawodowe wymaga rozłąki z rodziną. Badania Erika Gronesetha (1964, za: Tarnowska-Jakóbiec, 1998) dotyczące norweskich rodzin rybackich wskazywały na problemy synów, których ojcowie przebywali na morzu powyżej dziewięciu miesięcy. Zauważalna była deprivacja potrzeby kontaktu fizycznego, problemy w identyfikowaniu się z ojcami, idealizowanie obrazu ojca (tamże). Czasowa rozłąka z powodu migracji rodzica nie wiąże się z traumatycznym efektem odrzucenia, pojawiającym się między

innymi w przypadku rozwodu (Janiszewski, 1986). Wśród dzieci wychowujących się w rodzinach migracyjnych obserwuje się mniej korzystny wskaźnik więzi emocjonalnych między rodzicami a dziećmi oraz silniejsze zacieśnienie więzi między rodzeństwem (Rembowski, 1987, za: Walczak, 2009). Maria Ziemska (1979) podkreśla, że rozłąka z jednym z rodziców (z powodu choroby lub kwestii zawodowych) jest mniej traumatyzująca niż rozwód, stwarza także pewne nowe możliwości dla członków rodziny. Wśród pozytywnych skutków życia w rodzinie rozłączonej przestrzennie wymienia się głównie dwa: przenikanie różnych wzorów kulturowych oraz możliwość uwolnienia się od objawów zaburzenia migrującego rodzica (np. wyjazd ojca alkoholika²⁾) (Danilewicz, 2006). Ponadto zauważa się wzrost samodzielności adolescentów wywodzących się z rodzin transnarodowych. Migracja może również łagodzić nieporozumienia, uświadamiać znaczenie więzi rodzinnej i przywracać wartość bycia razem (tamże).

Z badań dotyczących percepcji relacji rodzinnych i cech temperamentu u młodzieży z rodzin migracyjnych wynika, że postrzegane przez młodzież postawy rodziców wskazywały na przewagę miłości, bliskości, braku poczucia opuszczenia czy przekonanie o gotowości rodziców do wspierania dzieci w trudnych sytuacjach (Michałek, Rostowska, 2014). Rozłąka fizyczna i emocjonalna z matką może powodować odczuwanie porzucenia, a także zdrady; będzie się ona wiązała z niezaspokojeniem potrzeby bezpieczeństwa, miłości czy przynależności.

Fizyczna nieobecność matki przez dłuższy czas zubaża więź emocjonalną z dzieckiem, co np. ujawnia się w rysunkach dzieci (Grobaniuk, 2011). Diagnoza gotowości dzieci z rodzin migracyjnych do komunikacji z innymi rysunkiem „Moja Rodzina” została dokonana przez Julię Gorbaniuk (2011). Bliskość emocjonalna w rodzinach migracyjnych z matką lub ojcem na rysunkach dzieci charakteryzuje się znacznie niższym nasileniem emocjonalności i trwałej więzi niż w przypadku rodzin pełnych. Rysunki dzieci z rodzin migracyjnych nie różnią się statystycznie od rysunków dzieci z rodzin pełnych pod względem gotowości do podejmowania interakcji społecznych. Znacznie częściej dzieci z rodzin migracyjnych rysowały osamotnionych siebie i pozostałych członków rodziny. Znacznie rzadziej diagnozowano u nich komunikację „bardzo dobrą” w porównaniu z dzieć-

---

²⁾ Jest to jednak tylko pozornie pozytywny skutek. Sytuacja dziecka podczas nieobecności np. ojca alkoholika może ulec czasowej poprawie, natomiast rzeczywiste problemy wciąż pozostają nierozwiązane.

mi z rodzin pełnych. Sądzę, że wyniki badań dotyczące gotowości dzieci z rodzin migracyjnych do komunikacji z innymi, uzyskane dzięki analizie rysunku „Moja Rodzina”, należy interpretować z dużą ostrożnością. Jest konieczne posiłkowanie się dodatkowymi narzędziami badawczymi, aby móc konstruować jednoznaczne wnioski³⁾.

W badaniach prowadzonych przez Bartłomieja Walczaka (2009), mających na celu ustalenie związku między międzynarodową mobilnością zawodową rodziców i opiekunów a rodzinną i szkolną sytuacją ich dzieci, zostały zestawione wypowiedzi pedagogów i młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie dotyczące postrzeganych konsekwencji rozłąki z migrującymi rodzicami. Pedagodzy wskazywali na liczne wśród uczniów problemy wychowawcze związane z nieobecnością ich rodziców. Mówili o obniżeniu „motywacji do nauki, średniej ocen, frekwencji, nieodrabianiu prac domowych, a dalej – nadpobudliwości, zaburzonych relacjach z otoczeniem, kłopotach z koncentracją, dalej osamotnieniu, lęklivosti” (tamże, s. 15). Wskazywali na trzy typy zmian, które określali jako zaburzone relacje emocjonalne, osamotnienie, wzrost samodzielności i poprawę sytuacji materialnej uczniów z rozłączonych przestrzennie rodzin. Badania z udziałem pedagogów i samej młodzieży nie potwierdziły „rozrywkowego” trybu życia osób z rodzin transnarodowych, mającego się koncentrować na przygodnych znajomościach i niestronieniu od używek.

Deklaracje młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie nie były spójne z wyobrażeniami pedagogów na temat ich życia. Uczniowie, poza skłonnością do wagarów, nie zauważają, aby migracja rodziców wpłynęła na ich karierę edukacyjną. Badania Walczaka (2009) nie upoważniają do stwierdzenia o istotnym statystycznie związku między migracją rodzicielską a modyfikacją zachowania dziecka. Zmiany w karierze edukacyjnej Walczak określa jako nieznaczne i dotyczące raczej dyscypliny szkolnej. Przypuszcza on, że wynikają z obniżenia kontroli rodzicielskiej, nie ma natomiast żadnego związku między zaburzeniami wychowawczymi, edukacyjnymi, dewiacją społeczną i kryminalną czy skłonnością do używek a migracją rodziców.

Sławomir Trusz i Roma Kwiecińska (2012), analizując dane dotyczące funkcjonowania młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie w różnych środowiskach, od szkolnego po rodzinne, doszli do wniosku, że sytuacja

³⁾ Metody projekcyjne budzą kontrowersje pod względem możliwości formułowania jednoznacznych wniosków. Mogą być jednak narzędziami wspomagającymi diagnozę.

„eurosieroty” w grupie rówieśniczej jest zdecydowanie trudniejsza niż młodzieży, której rodzice nie migrują zarobkowo. Prawdopodobne awersyjne postawy w stosunku do „eurosierot” mogą zniechęcać młodzież z rodzin transnarodowych do utożsamiania się z grupą rówieśniczą, co może skutkować problemami w nauce i trudnościami wychowawczymi.

OKRES DORASTANIA I SYTUACJA RODZINNA A POZIOM NADZIEI NA SUKCES

Dorastanie, inaczej adolescencja, to okres życia między dzieciństwem a dorosłością, stanowiący etap w rozwoju, w którym dynamiczne zmiany w wielu obszarach funkcjonowania młodego człowieka zachodzą równocześnie (Oleszkowicz, Senejko, 2012). Okres adolescencji to czas, w którym dorośli kierują do młodzieży oczekiwania związane z przygotowaniem do roli człowieka dorosłego. Za uogólnione oczekiwania społeczne wobec adolescentów można uznać zadania rozwojowe opracowane przez Roberta J. Havighursta (za: Bakiera, 2009). Wśród zadań rozwojowych znajdują się te związane z „nawiązywaniem nowych, bardziej dojrzałych relacji z rówieśnikami obu płci, uczeniem się pełnienia ról społecznych związanych z płcią, akceptacją własnej fizyczności i uczeniem się efektywnego wykorzystywania możliwości własnego organizmu, osiągnięciem emocjonalnej niezależności od rodziców i innych dorosłych, przygotowaniem się do małżeństwa i życia rodzinnego, przygotowaniem się do pracy zawodowej, uzyskaniem zestawu wartości i systemu etycznego jako przewodnika aktywności, pragnieniem i kształtowaniem zachowań społecznie odpowiedzialnych” (Havighurst, 1981, za: Bakiera, 2009, s. 19). W ujęciu Havighursta można zauważyć nacisk położony na aspekt przygotowań, eksploracji dorosłości, z którym mogą nie mieć do czynienia adolescenti z rodzin migracyjnych w związku z koniecznością nagłego podjęcia roli człowieka dorosłego.

Młodzież szczególnie jest zaangażowana w realizację zadań związanych z nawiązywaniem relacji z rówieśnikami o nowej, bardziej dojrzałej jakości (tamże). Wydarzenie to wiąże się także ze stopniowym budowaniem niezależności emocjonalnej od rodziców. Więź łącząca rodziców i dziecko ulega przekształceniu. Rodzice przestają być ośrodkiem koncentrującym się wokół zaspokajania potrzeb. Duże znaczenie ma postawa rodziców i stopień gotowości, jaki przejawiają w stosunku do przebudowy dotychczasowej relacji. Podkreśla się stopniowalność tego procesu zmian. Wśród młodzieży z rodzin transnarodowych etap ten ma charakter bardziej sko-

kowy, mniej czasu poświęca się przygotowaniu do zmiany. Dorastający, którzy powoli będą wkraczać we wczesną dorosłość, oczekują od rodziców wsparcia i uwagi oraz możliwości uniezależnienia się. To, w jakim stopniu adoleścenci będą w stanie podjąć powyższe zadania i w jakim stopniu je zrealizują, zależy od efektywnego odczytania społecznych oczekiwań oraz od umiejętności odnalezienia się w świecie dorosłych. Czynnikiem, który oddziałuje na stopień wypełnienia zadań rozwojowych, jest relacja z rodzicami. Lucyna Bakiera (2009, s. 23) podkreśla, że „brak odpowiednich warunków do podejmowania aktywności umożliwiającej zdobycie ważnych rozwojowo doświadczeń, prowadzi do eskalacji problemów tego okresu”. Trudna sytuacja życiowa, jaką jest rozłąka z rodzicem, może stanowić czynnik hamujący realizację zadań rozwojowych w okresie dorastania. Wśród utrudnień w realizacji zadań rozwojowych w okresie dorastania wyróżnia się m.in. nadmierne obciążenie rodziców pracą zawodową (Rogge, 2005, za: Bakiera, 2009), która ma miejsce w rodzinach migracyjnych. Do wspomnianej klasyfikacji dodałabym także nadmierne obciążenie adolescentów obowiązkami; może ono wynikać z nowej, trudnej sytuacji życiowej. Liberalna postawa rodziców może nasilać poczucie rozdarcia adolescentów między chęcią bycia człowiekiem już dorosłym a jeszcze dzieckiem.

W sposobie funkcjonowania rodzin transnarodowych można odnaleźć wyróżnione przez Janet G. Woititz (za: Bakiera, 2009) wzory nieprawidłowych relacji w rodzinie, takie gdy: zadaniem dzieci jest opieka nad rodzicami (przypuszczam, że także nad młodszym rodzeństwem), dzieci wychowują się same, rodzice wymagają od dziecka dojrzałości.

Szczególne znaczenie w kształtowaniu nadziei na sukces mają relacje panujące w rodzinie. Świadczą o tym badania dotyczące tego konstruktu prowadzone przez Riegera i McNeala (Ryś, 2011). Mianem nadziei na sukces określa się pozytywny stan motywacyjny składający się z dwóch kategorii powiązanych ze sobą przekonań. Pierwszy komponent to przekonanie o posiadaniu silnej woli, czyli przeświadczenie o własnej skuteczności, możliwości realizacji własnych planów i dojściu do zamierzonego celu, drugim natomiast jest przekonanie o umiejętności znajdowania rozwiązań, czyli postrzegania siebie jako człowieka zdolnego, zaradnego, którego stać na tworzenie więcej niż jednego skutecznego sposobu na realizację celów (Snyder, 2002). Komponenty te przejawiają się w postaci myśli towarzyszących działaniu.

Podkreśla się znaczenie wczesnych okresów życia w uwarunkowaniach nadziei na sukces, lecz jednocześnie zwraca się uwagę na możliwość zmiany

poziomu nadziei w zależności od znaczących doświadczeń osoby. Badania wśród dorosłych wskazują, że osoby o wysokim poziomie nadziei na sukces oceniają relacje z rodzicami (opiekunami) jako bliskie (tamże). Osoby te podkreślają, że spędzały ze swoimi rodzicami dużo czasu. Natomiast osoby charakteryzujące się niskim poziomem nadziei na sukces, częściej niż osoby z wysokim poziomem doświadczały w przeszłości rozvodu rodziców lub straty. Przypuszczam, że do kategorii tej można również włączyć osoby, które doświadczały wieloletniej rozłąki z rodzicem/rodzicami z powodu migracji zarobkowej opiekunów. Poza związkiem między poczuciem bliskości a poziomem nadziei na sukces badania wskazują na dodatnią korelację między ochraniającą postawą ojca a wynikiem ogólnym nadziei na sukces oraz wynikiem komponentu, jakim jest przekonanie o silnej woli (Rieger, 1993, za: Ryś, 2011). W tym przypadku ochranianie ze strony ojca jest czynnikiem pożądanym, który sprzyja rozwijaniu nadziei na sukces. W rodzinach migracyjnych, w których popularna jest rozłąka z migrującym zarobkowo ojcem, adolescenti mogą przejawiać niższy poziom nadziei na sukces niż młodzież, która w codziennym życiu doświadcza ochraniającej postawy rodzica. Badacze zajmujący się konstruktem nadziei na sukces podkreślają także szczególną rolę matki w kształtowaniu się nadziei na sukces podczas dzieciństwa, dorastania i dorosłości (Ryś, 2011). Uważam, że badanie nadziei na sukces wśród adolescentów z rodzin migracyjnych, którzy zamiast w okresie dorastania dopiero przygotowują się do osiągnięcia niezależności muszą zmierzyć się z obowiązkami typowymi dla człowieka dorosłego, jest szczególnie ciekawa. Wartym eksploracji aspektem jest to, jak adolescenti z rodzin migracyjnych postrzegają siebie – jako osobę, która realizuje postawione cele i która odnajduje sposoby rozwiązywania nowych kategorii kłopotów w porównaniu do młodzieży wychowującej się w rodzinach niemigrujących, w których rodzice mieszkają wspólnie ze swoimi dziećmi w kraju pochodzenia.

NADZIEJA NA SUKCES WŚRÓD MŁODZIEŻY Z RODZIN MIGRACYJNYCH – METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Celem prowadzonych przeze mnie badań było ustalenie, czy typ rodziny pochodzenia różnicuje nadzieję na sukces wśród osób w okresie adolescencji. Przedmiot badań został uznany za istotny na podstawie dostępnej literatury oraz wyników badań. Problematyka funkcjonowania rodzin rozłączonych przestrzennie jest podejmowana głównie przez pedagogów, niewiele

badania nad psychospołecznymi konsekwencjami rozłąki z rodziną prowadzi się, wykorzystując metody psychologiczne. Dotychczasowe badania nad młodzieżą wychowującą się w rodzinach rozłączonych przestrzennie odnoszą się głównie do relacji z rówieśnikami, postrzegania więzi z migrującym rodzicem oraz do sposobu funkcjonowania (głównie osiągnięć i sprawowania szkolonego), ze szczególnym naciskiem na weryfikację ewentualnych dewiacyjnych zachowań.

Wychowywanie się w rodzinie migracyjnej wiąże się z tym, że wiele obowiązków, takich jak opieka nad młodszym rodzeństwem czy prowadzenie gospodarstwa domowego jest scedowanych na dorastające, w dużej mierze samodzielne dzieci migrantów. Konieczność samodzielnego radzenia sobie z obowiązkami typowymi dla osób dorosłych, często przy ograniczonym kontakcie i pomocy ze strony migrującego rodzica/rodziców, sprawia, że młodzież z rodzin migracyjnych powinna cechować się wyjątkową umiejętnością znajdowania rozwiązań i postrzegać siebie jako człowieka zaradnego, zwłaszcza w sytuacji adaptacyjnego sposobu funkcjonowania mimo tak dużej zmiany życiowej. Swoista sprzeczność polegająca z jednej strony na przypuszczalnie niższej nadziei na sukces wśród młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie (w związku z mniejszą częstotliwością wspólnie spędzanego czasu i wydarzeniem rozłąki), z drugiej – na przypuszczalnie wyższej nadziei w związku z weryfikacją empiryczną Walczaka, wskazującą na adaptacyjny sposób funkcjonowania i efektywne łączenie wielu ról i obowiązków oraz na bardzo dużą samodzielność, na co wskazuje Danilewicz, sprawiają, że kwestia poziomu nadziei na sukces wśród adolescentów z rodzin migracyjnych wydaje się szczególnie interesująca.

Późne dorastanie, czyli okres między 17. a 20.–23. rokiem życia (Oleszkowicz, Senejko, 2012), jest czasem stopniowego wkraczania w dorosłe, samodzielne życie wiążące się z coraz większym, postępującym uniezależnianiem się od rodziców. Wybór okresu później adolescencji jako kryterium doboru do grupy badanej wynikał z tego, że najbardziej popularnym typem rodziny, która doświadcza rozłąki w związku z wyjazdem rodzica/rodziców, jest ta, w której skład wchodzi dorastające dzieci (Trusz, Kwiecień, 2012). Dodatkowo badania prowadzone w Polsce wskazują na odraczanie ról człowieka dorosłego przez młodzież. Okres dorastania osób pochodzących z rodzin, w których funkcjonowanie jest wpisana rozłąka, jest szczególnie ważną kategorią do analizy ze względu na wcześniejsze niż wśród rówieśników podejmowanie zadań typowych dla człowieka dorosłego (jak: prowadzenie

gospodarstwa domowego, zarządzanie budżetem domowym, opieka nad rodzeństwem i/lub innymi osobami).

Wyniki badań mają posłużyć do konstruowania wniosków na temat przejawianej przez adolescentów, pochodzących z rodzin rozłączonych przestrzennie, nadziei na sukces. Warto podkreślić, że badania własne miały na celu wyłonienie, jakie różnice między adolescentami wynikają z typu rodziny pochodzenia. W związku z tym w metryczce zawarto zmienne kontrolujące, które pozwoliły, aby status socjoekonomiczny rodzin migracyjnych i nie migrujących był jak najbardziej zbliżony. Badania przeprowadzono na dwóch, stosunkowo równych grupach (kryterialnej i kontrolnej) z uwzględnieniem podziału na płeć. Zakładano, że kryterium rodziny pochodzenia może się wiązać z innym poziomem nadziei na sukces wśród adolescentów.

W wyniku analizy czynników istotnych dla badanego zjawiska, jakim jest nadzieja na sukces wśród młodzieży pochodzącej z rodzin rozłączonych przestrzennie (por. analiza problemu na tle literatury przedmiotu przedstawiona w rozdziałach teoretycznych), wyróżniono następujące problemy istotnościowe, dotyczące wartości, jakie badane zmienne przyjmują w porównywanych grupach:

1. Czy typ rodziny pochodzenia znacznie różnicuje ogólny poziom nadziei na sukces wśród adolescentów?
2. Czy typ rodziny pochodzenia znacznie różnicuje poziom siły woli wśród adolescentów?
3. Czy typ rodziny pochodzenia istotnie różnicuje poziom umiejętności znajdowania rozwiązań wśród adolescentów?

Przyjęto następujące hipotezy badawcze:

H₁1: Typ rodziny pochodzenia istotnie różnicuje ogólny poziom nadziei na sukces wśród adolescentów. Wyższy poziom nadziei na sukces osiągają adolescenty z rodzin niemigrujących.

H₁2: Typ rodziny pochodzenia istotnie różnicuje poziom siły woli wśród adolescentów. Wyższy poziom siły woli osiągają adolescenty z rodzin niemigrujących.

H₁3: Typ rodziny pochodzenia istotnie różnicuje poziom umiejętności znajdowania rozwiązań wśród adolescentów. Wyższy poziom umiejętności znajdowania rozwiązań osiągają adolescenty z rodzin rozłączonych przestrzennie.

W badaniach zastosowano procedurę doboru celowego. Kryterium doboru do grupy badanej stanowiły: wiek (osoby w okresie późnej adolescencji, między 18. a 22. rokiem życia uczęszczające do szkoły ponad

gimnazjalnej), płeć (proporcjonalnie równa liczba badanych płci męskiej i żeńskiej), miejsce zamieszkania (wieś lub miasto do 10 tysięcy mieszkańców w województwie kujawsko-pomorskim) oraz typ rodziny pochodzenia (proporcjonalnie równa liczba badanych pochodzących z rodzin migrujących – powyżej trzech lat i z rodzin nigdy niemigrujących). Wspomniane kryteria doboru do grupy badanej miały na celu w jak największym stopniu zapewnić podobieństwo rodzin, z których wywodzą się dorastający. W doborze uwzględniono także miejsce zamieszkania badanych, by środowisko, w którym dorastają, było jak najbardziej zbliżone do siebie. W związku z tym badania ograniczono do jednej gminy. Zabiegi te miały na celu spowodowanie, aby najbardziej charakterystyczną różnicą była ta związana aspektem migracyjności zarobkowej rodziców, a nie wynikająca ze środowiska czy statusu socjoekonomicznego rodziny. Doboru tego użyto ze względu na porównawczy charakter prowadzonych badań, w którym istotne było posiadanie pewnych cech przez określone kategorie społeczne.

Badania były prowadzone na przełomie listopada i grudnia 2016 r. oraz w styczniu 2017 r. w dwóch zespołach szkół. Projekt badawczy spotkał się z dużym zainteresowaniem dyrektorów szkół i pedagogów szkolnych, co pozwoliło na sprawną realizację badań. Po rozmowie z dyrektorami szkół i pedagogami szkolnymi otrzymano możliwość uczestniczenia wraz z pedagogiem w zajęciach szkolnych i kierowania zaproszeń do udziału w badaniu podczas lekcji. W pierwszym etapie badań do gabinetu pedagoga szkolnego zapraszano osoby, w przypadku których jeden bądź oboje rodziców migrują zarobkowo przynajmniej od trzech lat. Zwykle jednocześnie dwom lub trzem osobom tłumaczono procedurę badawczą, a następnie przekazywano do uzupełnienia kwestionariusze (w obecności badacza). Osoby badane zajmowały w gabinecie takie miejsca, które zapewniały im komfort i anonimowość. W drugim etapie badań, który odbywał się w styczniu 2017 r., do badania zapraszano osoby, których rodzice nie migrowali i nie migrują zarobkowo poza granicę kraju. W badaniach towarzyszył również pedagog szkolny.

NADZIEJA NA SUKCES WŚRÓD MŁODZIEŻY Z RODZIN MIGRACYJNYCH – WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Kwestionariusz Nadziei Na Sukces autorstwa Marioli Łaguny, Jerzego Trzebińskiego, Mariusza Zięby (2005), jest zbudowany z 12 stwierdzeń (w tym ośmiu diagnostycznych). Zawiera cztery pozycje odnoszące się

do przekonania o silnej woli, cztery pozycje dotyczące przekonania o umiejętności znajdowania rozwiązań oraz cztery pozycje buforowe. Osoba badana jest proszona o wyobrażenie sobie siebie w różnych kontekstach sytuacyjnych. Badani ustosunkowują się do stwierdzeń na skali ośmiostopniowej, gdzie „1” oznacza twierdzenie zdecydowanie nieprawdziwe, a „8” twierdzenie zdecydowanie prawdziwe. Im wynik jest wyższy, tym większą nadzieję na sukces przejawia badany (maksymalny wynik ogólnej nadziei na sukces to 64). Stwierdzenia dotyczyły: realizacji własnych zamierzeń, sposobów wyjścia z kłopotu, poczucia zmęczenia, ustępowania podczas sprzeczek, obaw o zdrowie, gotowości do podejmowania wyzwań w przyszłości, poczucia z troskaniem, odnoszonych sukcesów, osiągania stawianych celów.

W badaniu wzięło udział 87 osób, w tym 41 dziewcząt i 46 chłopców. Spośród wszystkich adolescentów 46 pochodziło z rodzin rozłączonych przestrzennie, a 41 z rodzin, w których rodzice nigdy nie migrowali i nie migrują zarobkowo za granicę. Wśród dziewcząt 21 pochodzi z rodzin migracyjnych, a 20 z rodzin niemigrujących. Spośród dorastających płci męskiej 25 pochodzi z rodzin migracyjnych, 21 z rodzin, w których funkcjonowanie nie jest wpisana migracja zarobkowa. Najwięcej badanych uczęszczało do szkoły technicznej (55), następnie do zawodowej (20), najmniejszą liczbę stanowili uczniowie szkoły ogólnokształcącej (12). Osoby biorące udział w badaniu urodziły się między 1997 a 1999 r., co pozwala stwierdzić, że zostało spełnione kryterium okresu późnej adolescencji.

Spośród wszystkich badanych 47,1% jest dzieckiem rodziców, którzy nie migrują zarobkowo, 43,7% jest dzieckiem migrującego zarobkowo ojca, a 6,9% – migrującej matki. Zauważalna jest znaczna przewaga migracji ojców nad migracjami matek, co potwierdzają również badania ogólnopolskie. Zdecydowana większość badanych mieszka ze starszymi od siebie osobami, 4 adolescentów prowadzi gospodarstwo domowe samodzielnie lub z młodszym rodzeństwem. Rodzice adolescentów w zdecydowanej większości mają wykształcenie średnie (85,1%), następnie podstawowe (13,8%), najmniej wyższe (1,1%). Większość rodziców (97,7%) wykonuje pracę fizyczną, jedynie dwie osoby (2,3%) wykonują pracę umysłową.

Wyższa średnia ogólnego wyniku nadziei na sukces cechuje młodzież z rodzin migracyjnych niż młodzież z rodzin niemigrujących. Podobnie adolescentzi z rodzin migracyjnych posiadają wyższe wyniki dla komponentów, takich jak siła woli i umiejętność znajdowania rozwiązań niż nastolatki z rodzin niemigrujących. Wynik typowy (dominujący) wśród

młodzieży z rodzin migracyjnych to w przypadku nadziei na sukces – 50, siły woli – 24, umiejętności znajdowania rozwiązań – 26. Dla adolescentów z rodzin niemigrujących typowe wyniki to, kolejno, dla nadziei na sukces – 50, siły woli – 20, umiejętności znajdowania rozwiązań – 27. Analiza wyników zawartych w tabeli 1 sygnalizuje dość duże podobieństwa w zakresie poziomu nadziei na sukces, siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań, bez względu na typ rodziny pochodzenia. Zauważalna rozbieżność dotyczy wyniku dominującego komponentu siły woli wśród adolescentów z rodzin migracyjnych, który wynosi 24 oraz wyniku typowego młodzieży z rodzin niemigrujących, który wynosi 20.

TABELA 1. Porównanie poziomu nadziei na sukces, siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań wśród młodzieży z rodzin migrujących oraz niemigrujących ($N = 87$)

Wynik surowy	Wyniki młodzieży dorastającej w rodzinach migracyjnych ($n = 46$)				Wyniki młodzieży dorastającej w rodzinach niemigrujących ($n = 41$)			
	<i>M</i>	<i>Me</i>	<i>Mo</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>Me</i>	<i>Mo</i>	<i>SD</i>
Nadzieja na sukces (max 64)	49,61	50,50	50	6,711	47,54	50,00	50	7,400
Siła woli (max 32)	24,59	24,00	24	3,763	23,10	23,00	20	4,964
Umiejętność znajdowania rozwiązań (max 32)	25,02	26,00	26	4,198	24,44	25,00	27	3,815

Legenda: *M* – średnia, *Me* – mediana, *Mo* – dominanta, *SD* – odchylenie standardowe.

Tabela 2 zawiera zbiorczą prezentację istotności różnic poziomu nadziei na sukces, siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań ze względu na typ rodziny pochodzenia adolescentów. Porównywano poziom nadziei na sukces i jej dwóch komponentów: siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań wśród adolescentów z rodzin rozłączonych przestrzennie i z rodzin niemigrujących. Kolumny druga i trzecia prezentują średnie wyniki (bądź średnie rangi w zależności od testu) w dwóch grupach adolescentów – z podziałem na typ rodziny pochodzenia. Dwie ostatnie kolumny zawierają wartość statystyki w zależności od wybranego testu (Test *t*-Studenta lub Manna-Whitneya) oraz wartość istotności asymptotycznej (dwustronnej).

TABELA 2. Istotność różnic między typem rodziny pochodzenia a nadzieją na sukces, siłą woli i umiejętnością znajdowania rozwiązań ($N = 87$)

Zmienna	Średni wynik wśród młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie	SD	Średni wynik wśród młodzieży z rodzin niemigrujących	SD	Wartość statystyki w zależności od testu	Istotność asymptotyczna (dwustronna)
Wynik globalny: Nadzieja na sukces	Średnia ranga 47,32	6,711	Średnia ranga 40,28	7,400	Wartość U Manna-Whitneya 790,500	<i>ni poziom nieistotny</i>
Siła woli	24,59	3,763	23,10	4,964	Wartość t 1,587	<i>ni poziom nieistotny</i>
Umiejętność znajdowania rozwiązań	Średnia ranga 45,82	4,198	Średnia ranga 41,96	3,815	Wartość U Manna-Whitneya 859,500	<i>ni poziom nieistotny</i>

Legenda: SD – odchylenie standardowe, t – wartość testu t -Studenta, U Manna-Whitneya – wartość testu Manna-Whitneya, *ni* – wartości p powyżej 0,1 = wynik nieistotny, $df = 85$.

Przypuszczano, że typ rodziny pochodzenia może różnicować poziom nadziei na sukces wśród adolescentów. Ponieważ istotność dla statystyki jest wyższa od zakładanego poziomu α ($p < 0,1$), nie można odrzucić hipotezy zerowej świadczącej o braku istotnych różnic w poziomach nadziei na sukces ze względu na typ rodziny pochodzenia. Typ rodziny pochodzenia nie różnicuje zatem wyniku nadziei na sukces. Zarówno adolescenty z rodzin rozłączonych przestrzennie, jak i młodzież z rodzin niemigrujących osiągnęły podobny poziom nadziei na sukces.

Typ rodziny pochodzenia nie różnicuje także wyniku umiejętności znajdowania rozwiązań, a nastolatki z obu typów rodziny (rozłączonych przestrzennie vs niemigrujących) na podobnym poziomie postrzegają własną umiejętność znajdowania rozwiązań.

Ponieważ istotność dla statystyki jest wyższa od zakładanego poziomu α ($p < 0,1$), nie można odrzucić hipotezy zerowej świadczącej o braku istotnych różnic w poziomie siły woli ze względu na typ rodziny pochodzenia. Typ rodziny pochodzenia nie różnicuje zatem wyniku dotyczące siły woli. Mimo pojawiającej się rozbieżności polegającej na wyższym

poziomie siły woli wśród adolescentów z rodzin migracyjnych, przeprowadzone statystyki wskazują, że owe różnice nie mają istotnego statystycznie znaczenia.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW I ICH Dyskusja

Pod wpływem częstych w Polsce wyjazdów zagranicznych modele życia rodzinnego są coraz bardziej zróżnicowane. Rozłąka z bliskimi, której powodem jest migracja zarobkowa, powoduje, że zmianie ulegają relacje między członkami rodziny oraz praktyki rodzicielskie. Sposób funkcjonowania członków rodziny transnarodowej wiąże się z organizacją życia i czasu według określonego rytmu składającego się z: wyjazdu, doświadczania rozpaczy, smutku w związku z rozłąką, następnie z przyzwyczajania się do nieobecności migranta i nowego podziału obowiązków między członków rodziny, akceptacji sytuacji i czasowego bądź stałego powrotu migranta do domu. Przypuszczano, że zauważalny cykliczny charakter życia rodzinnego i kontaktów migranta z rodziną będzie się wiązać z innym poziomem nadziei na sukces niż ten, który jest typowy dla młodzieży z rodzin, w których rodzice nie migrują zarobkowo za granicę.

Analiza danych dotyczących funkcjonowania młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie w różnych środowiskach pozwala wysunąć wniosek, że sytuacja „eurosieroty” w grupie rówieśniczej jest zdecydowanie trudniejsza niż młodzieży, której rodzice nie migrują zarobkowo. W związku z tym że członkowie rodziny migracyjnej muszą mierzyć się z problemami i trudnościami, które w rodzinie niemigrującej są podzielone na większą liczbę osób lub w ogóle nie istnieją, uznano, że istotne jest ustalenie, czy poziom nadziei na sukces (w tym siła woli i szczególnie wartościowa poznawczo – umiejętność znajdowania rozwiązań) jest zróżnicowany w zależności od typu rodziny pochodzenia.

Wśród badaczy zajmujących się poznawaniem sposobu funkcjonowania rodzin migracyjnych nie ma jednomyślności co do sposobu postrzegania problemu „eurosieroctwa”. Nie ma również jednoznacznego stanowiska wobec konsekwencji rozłąki z rodziną. Niektórzy badacze podkreślają szczególne znaczenie rozłąki i prezentują szerokie konsekwencje dorastania w rodzinach transnarodowych, inni mówią o panice społecznej, którą potęgują publikowane raporty dotyczące skali „eurosieroctwa”. Badania Walczaka (2009) nie pozwoliły na stwierdzenie istotnego statystycznie związku między migracją rodzicielską a modyfikacją zachowania dziecka, a ponadto

deklaracje młodzieży z rodzin rozłączonych przestrzennie nie były spójne ze społecznymi wyobrażeniami na temat ich życia. Celem artykułu nie było rozstrzygnięcie do dziś toczących się dyskusji na temat różnic między nastolatkami dorastającymi w rodzinach migracyjnych a młodzieżą z rodzin, w których funkcjonowanie nie wpisuje się migracja zarobkowa. Uważam, że jednoznaczne rozstrzygnięcie i uznanie, że rozłąka z migrującym rodzicem jest bez znaczenia dla rozwoju adolescentów, jest niemożliwe. Istotne natomiast w podjętej analizie było zaprezentowanie psychospołecznego tła funkcjonowania rodzin transnarodowych oraz psychologicznych konsekwencji rozłąki z rodziną dla adolescentów, co podkreśla aktualność poruszanego zagadnienia.

Analiza statystyczna wyników, dotyczących: nadziei na sukces, siły woli i umiejętności znajdowania rozwiązań w sytuacjach trudnych i problemowych, wskazuje na brak różnic w zależności od typu rodziny pochodzenia. Zarówno młodzież z rodzin rozłączonych przestrzennie, jak i młodzież z rodzin niemigrujących przejawiała podobny, przeciętny poziom nadziei na sukces, umiejętności znajdowania rozwiązań i siły woli. Adolescenci zatem formułują oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań o przeciętnej sile. W przeciętnym stopniu utrzymują – mimo przeszkód – wybraną do realizacji drogę do celu. Nie różnią się też między sobą pod względem postrzegania siebie jako osoby będącej w stanie stworzyć więcej niż jedno skuteczne rozwiązanie realizacji celu. Wszystkie komponenty nadziei na sukces w grupie kryterialnej i kontrolnej plasują się na poziomie 6 stena. Wyniki badań zatem nie potwierdzają różnic w związku z rozłąką a niższym poziomem nadziei na sukces. Przypuszczano, że rozłąka, a w związku z tym słabsze poczucie bliskości i mniejsza ilość czasu spędzanego razem z rodzicem będą się wiązać z niższą nadzieją na sukces. Jak wskazywały badania międzynarodowe, ochraniająca postawa ojca wiązała się z wyższym poziomem siły woli. Przypuszczano, że głównie migracje ojców i w związku z ich nieobecnością brak postaw ochraniających będzie się wiązać z różnicami między typem rodziny pochodzenia a siłą woli. Brak istotnych statystycznie różnic może skłaniać do wniosku, że rozłąki migracyjnej z rodzicem nie można wpisać do kategorii takich zdarzeń, jak rozwód czy strata, które wiążą się z niższym poziomem nadziei na sukces.

Przypuszczam, że poziom nadziei na sukces wśród adolescentów z rodzin migracyjnych może być swoistą kategorią. Z jednej strony nowe kategorie problemów i obowiązków, z jakimi mierzy się młodzież z rodzin migracyjnych, mogą odpowiadać za wyższy poziom nadziei na sukces i być

swojego rodzaju szansą rozwojową. Z drugiej strony rozłąka z rodzicem, poczucie osamotnienia i mniejsza ilość czasu spędzanego razem może obniżać poziom nadziei na sukces wśród adolescentów. Opisane konfiguracje zdarzeń mogą powodować wyrównanie i brak różnic między poziomem nadziei na sukces a typem rodziny pochodzenia wśród nastolatków.

Dla jednoznaczności wniosków warto prowadzić dalsze badania nad nadzieją na sukces wśród członków rodzin migracyjnych. Badania należałoby przeprowadzić na większej próbie, dodatkowo poszerzonej o grupę młodzieży, której oboje rodzice migrują zarobkowo poza granice kraju pochodzenia. Warto zaznaczyć, że brak różnic między wybranymi przeze mnie zmiennymi (nadzieja na sukces a typ rodziny pochodzenia) nie oznacza braku różnic między innymi zmiennymi zależnymi a typem rodziny pochodzenia.

Nadzieję na sukces można uznać za istotny zasób społeczny. Wnioskami z badań warto – jak się wydaje – zainteresować pracowników socjalnych, którzy kierują strategię opieki do rodzin migracyjnych, zważywszy na to, że w rodzinach dysfunkcyjnych dzieci zwykle są socjalizowane do porażek, a nie do sukcesów. Rodzina migracyjna jest jednym z typów rodzin „funkcjonujących w strukturze ponowoczesnego społeczeństwa” (Gorbaniuk, 2014, s. 192). Ustawa z 12 dnia marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 nr 64, poz. 593) określa m.in. zadania w zakresie pomocy społecznej oraz organizację i kontrolę usług pracowników socjalnych, zakłada, że celem pomocy społecznej jest przewyżczanie trudnych sytuacji życiowych, których nie mogą przewyżczyć członkowie rodziny przy wykorzystaniu swoich zasobów (Gorbaniuk, 2014). Ustawa zobowiązuje do pomocy dzieciom, których rodziny są niewydolne wychowawczo oraz całkowicie lub częściowo pozbawione opieki rodzicielskiej. Na sytuacji dziecka znajdującego się w trudnym momencie życiowym jest skoncentrowana Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011 nr 149, poz. 887). Członkowie rodziny posiadają duży zakres swobody co do korzystania z usług oferowanych przez pracowników socjalnych. Wyżej wspomniane akty prawne odnoszą się do wielu aspektów zakresu pomocy społecznej, przez co w system opieki społecznej włączają również rodziny czasowo niepełne w wyniku migracji rodzicielskiej (Gorbaniuk, 2014). Kiedy system rodzinny nie jest w stanie udźwignąć kryzysu, pojawia się konieczność poszukiwania pomocy wśród osób spoza kręgu rodzinnego w różnego rodzaju instytucjach, które pomagają pokonać te kryzysy. Przy pokonywaniu

trudności warto wykorzystać zasoby członków rodziny. Wiedza na temat przekonania o umiejętności rozwiązywania sytuacji trudnych wśród osób z rodzin migracyjnych może być pomocna dla osób, które kierują ofertę pomocową skoncentrowaną na członkach takich rodzin. Wśród osób z rodzin migracyjnych od kilku lat można zaobserwować wzrost korzystania z pomocy socjalnej (tamże). Głównym problemem jest deficyt opieki nad członkami rozdzielonych rodzin: małżonkami, dziećmi, starzejącymi się rodzicami. Artykuł koncentrował się na sytuacji dorastających dzieci, które doświadczają deficytu opieki ze strony migrujących rodziców.

ZAKOŃCZENIE

Ważne w badaniu i reagowaniu na funkcjonowanie rodzin migracyjnych w Polsce jest współdziałanie sektora edukacji, pomocy społecznej i nauki, na co zwracają uwagę m.in. Bartłomiej Walczak i Ewa Kozdrowicz. Pomocne byłoby kompleksowe działanie, poprzedzone diagnozą sytuacji i określeniem właściwych sposobów interwencji. Rodzina o strukturze rozłączonej w wyniku emigracji wymaga lepszego poznania, aby móc projektować adekwatną ofertę pomocową np. w zakresie pracy socjalnej, wsparcia psychologicznego, terapii. Przedstawione wyniki badań, które wskazują na brak różnic między młodzieżą z rodzin migracyjnych i nie migrujących w zakresie nadziei na sukces są dobrą przesłanką dla pracowników socjalnych, którzy ten pozytywny aspekt mogą wykorzystywać do pracy z młodzieżą.

Migracje zarobkowe za granicę i konsekwencje płynące z rozłąki między członkami rodziny są coraz większym wyzwaniem dla polityki społecznej państwa i pracy socjalnej (Danilewicz, 2014). Nie wszystkie rodziny są w stanie w sposób zadowalający dla jej członków funkcjonować w czasie rozłąki. Rodziny, w których w związku z migracją pojawiają się trudności, takie jak: uzależnienie migranta, brak wsparcia emocjonalnego i finansowego z jego strony, porzucenie rodziny, są wyzwaniem dla pracy socjalnej. Zdarza się, że dzieci pochodzące z rodzin migracyjnych znajdują się w wyjątkowo trudnej sytuacji życiowej. Osoby, pod których opieką zostają, nie są w stanie zaspokoić ich potrzeb. Z badań Danilewicz (2014) wynika, że w 65% rodzin występują trudności w sferze domowo-organizacyjnej podczas migracji rodzica. Zdarza się, że dzieci pozostają bez opieki obojga rodziców lub pod opieką jednego rodzica, który jest uzależniony od środków psychoaktywnych lub/i stosuje przemoc. Wśród rodzin, które doświadczają trudności, znajdują się takie, których członkowie nie potrafią sprostać no-

wym trudnościom. Nadmiar obowiązków, które zostają także scedowane na dzieci, powoduje pojawianie się narastających trudności. Kluczowe w radzeniu sobie z nową sytuacją jest przekonanie o umiejętności znajdowania rozwiązań.

Aktualność migracji zagranicznych wśród Polaków sprawia, że jest konieczne poszukiwanie strategii pomocowych dla rodzin potrzebujących wsparcia. Wiedza na temat dzieci migrantów, a szczególnie informacje o ich przeświadczeniu o własnej skuteczności, możliwości realizacji własnych planów i dojściu do zamierzonego celu może być pomocna w budowaniu strategii pomocowych i konkretnych działań ze strony pracowników socjalnych. Jak dotąd trudno jest wskazać na jeden, jednorodny system wspierania rodzin migrantów (tamże). Młodzież z rodzin migracyjnych na przeciętnym poziomie postrzega siebie jako człowieka zdolnego, zaradnego, którego stać na tworzenie więcej niż jednego skutecznego sposobu na realizację celów. Informacja ta może być pomocna w angażowaniu dzieci migrantów do aktywnego pokonywania trudności. Pracownicy socjalni zadają sobie pytanie, jak wspierać rodziny w czasie rozłąki, jeśli występuje taka potrzeba; jakiego rodzaju wsparcia potrzebują poszczególni członkowie rodziny, a zwłaszcza dzieci w nowej dla nich rzeczywistości (tamże). Informacje o ich sposobie postrzegania własnych zasobów w kontekście radzenia sobie z wyzwaniami i trudnościami mogą być przydatne dla osób, które budują strategię wsparcia. Przeciętne wyniki, jakie osiąga młodzież w zakresie pozytywnego stanu motywującego do działania, są szczególnie ciekawe ze względu na to, że młodzież z takich rodzin zwykle bywa socjalizowana do porażki, a ich historie życia budowane są na podstawie tzw. ponurych biografii. Tymczasem wyniki wskazują na brak różnic między młodzieżą z rodzin migracyjnych i nigdy niemigrujących w zakresie postrzegania siebie jako osoby zdolnej, zaradnej, którą stać na tworzenie więcej niż jednego skutecznego sposobu na realizację celów.

Współcześnie praca socjalna w coraz większym stopniu zaznacza swoją obecność w sferze życia dzieci i młodzieży (Winiarski, 2014). Działania diagnostyczne są jednak zawsze pierwszym etapem profesjonalnej pracy socjalnej. Badacze zajmujący się problematyką rodzin migracyjnych podkreślają konieczność rozpoznania sytuacji rodzinnej, problemów i potrzeb, a w rezultacie zorganizowanie zintegrowanych działań pomocowych opartych na wnikliwym poznaniu sytuacji tego typu rodzin. Uważam, że wiedzą o poziomie nadziei na sukces wśród adolescentów z rodzin migracyjnych można posiłkować się, wykorzystując podejście skoncentrowane na

rozwiązaniach – nowe podejścia w koncepcji ekologiczno-partycypacyjnych w metodyce pracy socjalnej, które ukierunkowane jest na aktywizowanie członków rodziny i sprawienie, aby stali się bardziej świadomi swoich mocnych stron. Ponadto, korzystając z coraz bardziej upowszechnianej Konferencji Grupy Rodzinnej, która stawia rodzinę w centrum i angażuje do tworzenia planu wyjścia z sytuacji kryzysowej oraz motywuje do realizacji tego planu, także można wykorzystać informacje o przekonaniu młodzieży o własnej skuteczności. Szczególnie istotna jest charakterystyka przekonania o własnej skuteczności oraz stopień postrzegania siebie jako człowieka zdolnego, zaradnego w dialogu motywującym. To właśnie na krótki model interwencji motywującej składa się taki element, jak poczucie sprawczości, oparte na budowaniu nadziei i poczucia, że zmiany są realne i możliwe do realizacji.

Uzyskane wyniki prezentują dość optymistyczny obraz funkcjonowania młodzieży dorastającej w rodzinach migracyjnych, które nie wiąże się z innym niż wśród młodzieży z rodzin niemigrujących poziomem nadziei na sukces. Przypuszczam, że migracja jednego z rodziców adolescenta nie wiąże się z tak silnymi zmianami, które oddziaływałyby akurat na nadzieję dorastających na sukces. Nawiązując do społecznego odbioru funkcjonowania rodzin migracyjnych, prezentowany artykuł może skłaniać do wniosku, że dorastający z rodzin rozłączonych przestrzennie, okreśłani mianem „eurosierot”, oceniani i naznaczani są tylko dlatego, że ich rodzice uczynili coś, co społecznie jest postrzegane w kategoriach łamania norm. Konieczność radzenia sobie z etykietą „sieroty”, którą ze względu na cele zarobkowe zostawili rodzice, oraz duża liczba codziennych obowiązków, które młodzież z rodzin migracyjnych musi podejmować, mogą sprawiać, że – pomimo niesprzyjającemu rozwojowi nadziei na sukces środowisku, w którym żyją – osoby te znajdują sposoby na radzenie sobie z trudnościami i potrafią wytrwale dążyć do celu.

Artykuł stanowi fragment opisu badań, których celem było ustalenie, czy typ rodziny pochodzenia różnicuje nasilenie poszczególnych perspektyw temporalnych i dominującą perspektywę czasową oraz nadzieję na sukces wśród osób w okresie adolescencji. Dotyczyły one funkcjonowania rodzin rozłączonych przestrzennie oraz psychologicznych konsekwencji rozłąki z migrującym rodzicem dla adolescentów. Do ustalenia perspektyw temporalnych wykorzystano kwestionariusz Postrzegania Czasu Philipa Zimbardo.

BIBLIOGRAFIA

- Adrian, A. (2011). Dezintegracja rodziny jako jedna z konsekwencji migracji zarobkowych Polaków po 2004 roku. *Przegląd Polsko-Polonijny*, 2, 192–204.
- Bakiera, L. (2009). *Czy dorastanie musi być trudne?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Brzezińska, A.I., Matejczuk, J. (2011). Psychologiczne konsekwencje (euro)sieroctwa: styl życia rodziny, diagnoza i wsparcie. *Studia Edukacyjne*, 17, 71–88.
- Danilewicz, W. (2006). *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Danilewicz, W. (2010). *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Danilewicz, W. (2011). Tożsamość rodzinna „ponad granicami” w świetle koncepcji transnarodowej przestrzeni społecznej. *Pogranicze. Studia Społeczne*, 17, 30–42.
- Danilewicz, W. (2014). Nowe wyzwania dla pracy socjalnej wynikające z migracji zagranicznych. W: M. Ruskowska, W. Winiarski (red.), *Praca socjalna w dziełmi, młodzieżą i rodziną* (s. 119–129). Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Fojcik, M. (2007). Dziecko a migracja zarobkowa rodziców. *Życie Szkoły*, 7, 12–13.
- Gizicka, D., Gorbaniuk, J., Szyszka, M. (2010). *Rodzina w sytuacji rozłąki migracyjnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Gorbaniuk, J. (2011). Diagnoza gotowości dzieci z rodzin migracyjnych do komunikacji z innymi w świetle badań rysunkiem „Moja Rodzina”. *Roczniki Nauk o Rodzinie*, 3(58), 78–294.
- Gorbaniuk, J. (2014). Rodzina migracyjna w systemie pomocy społecznej, *Roczniki Teologiczne*, 61(1), 187–202.
- Instytut Spraw Publicznych. (2006). <https://www.isp.org.pl>, dostęp: 14.04.2017.
- Janiszewski, L. (1986). *Sukces małżeński w rodzinach marynarzy. Studium socjologiczne*. Poznań: PWN.
- Kozdrowicz, E. (2008). Psychopedagogiczne skutki rozłąki migracyjnej. W: E. Kozdrowicz, B. Walczak (red.), *Szkoła wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów* (s. 21–37). Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Łaguna, M., Trzebiński, J., Zięba, M. (2005). *Kwestionariusz Nadziei na Sukces. KNS*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Michałek, J., Rostowska, T. (2014). Percepcja relacji rodzinnych a cechy temperamentu u młodzieży z rodzin migracyjnych. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(1), 71–86.
- Młyński, J. (2012). Wsparcie rodziny – analiza w aspekcie pracy socjalnej. *Studia Socialia Cracoviensia*, 4(1), 127–142.
- Nowak, M., Gawęda, A., Janas-Kozik, M. (2012). Zjawisko eurosieroctwa a kierunki pracy terapeutycznej i leczenia psychiatrycznego – prezentacja przypadku. *Psychiatria Polska*, 46(2), 295–304.

- Oleszkowicz, A., Senejko, A. (2012). Dorastanie. W: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 259–283). Warszawa: WN PWN.
- Ryś, M. (2011). Oddziaływania wychowawcze rodziców a nadzieja na sukces i kompetencje społeczne u ich dzieci. *Fides et Ratio*, 3(7), 86–108.
- Slany, K., Ślusarczyk, M. (2013). *Migracje zagraniczne Polaków w świetle NSP 2011. Trendy i charakterystyki socjo-demograficzne*. Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot badań psychologicznych, socjologicznych i kulturowych EuroEmigranci.PL. <http://docplayer.pl/5411540-Migracje-zagraniczne-polakow-w-swietle-nsp-2011-trendy-i-charakterystyki-socjo-demograficzne.html>, dostęp: 14.04.2017.
- Snyder, C.R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249–275.
- Tarnowska-Jakóbiec, U. (1998). *Rodziny marynarzy i rybaków dalekomorskich jako środowisko wychowawcze*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Trusz, S., Kwiecień, M. (2012). *Spoleczne piętno eurosieroctwa*. Warszawa: Difin.
- Trusz, S., Kwiecińska R. (2012). Edukacyjne i społeczno-emocjonalne konsekwencje zjawiska eurosieroctwa, *Kultura i Edukacja*, 1(87), 107–134.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 nr 64, poz. 593).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011 nr 149, poz. 887).
- Walczak, B. (2009). *Mobilność zawodowa rodziców i opiekunów a rodzinna i szkolna sytuacja dzieci*. <http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/40797988/OBM.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1488456740&Signature=N0MmCtLu%2FNovv40ICWysh2khAkE%3D&response-content-disposition=inline%3B%2C>, dostęp: 14.04.2017.
- Winiarski, M. (2014). Opieka, pomoc i wsparcie społeczne jako wymiary pracy socjalnej z dziećmi, młodzieżą i rodziną. W: M. Ruszkowska, W. Winiarski (red.), *Praca socjalna z dziećmi, młodzieżą i rodziną* (s. 119–129). Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Ziemska, M. (1979). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

DEVELOPMENT OPPORTUNITIES FOR ADOLESCENTS GROWING UP IN MIGRATORY FAMILIES IN THE CONTEXT OF HOPE FOR SUCCESS

ABSTRACT

The article addresses the problem of hope for success among adolescents growing up in migrant families. This issue is related to the problems of social work, family sociology, and psychology of human development. The knowledge of development opportunities for young people from migrant families may be of particular cognitive value for social workers who face the protective potential of the migrant family in practice. Parents' departure leads to children becoming independent rapidly, and to family influence on the individual's

life becoming shorter. Many researchers deal with the problem of the negative consequences of migration separation for child development. Few works show the development opportunities and potential of people growing up in families that are spatially separated due to migration. The article describes a fragment of youth's functioning who had to undertake new duties because of their parents' departure, such as: taking over the care of their siblings, running their household, and looking after their grandparents with whom they live in the absence of their parents. To determine the level of hope for success among those young people, the Hope for Success Questionnaire by Mariola Łaguna, Jerzy Trzebiński, and Mariusz Zięba was used. The study covered 87 teenagers attending upper-secondary schools in Kujawy-Pomerania Province. The control group consisted of young people whose parents did not migrate abroad for economic reasons, while the criterion group consisted of adolescents growing up in disconnected families.

Social workers' activities include providing help to families. The knowledge of the specific functioning of migration families can help to better support such families. The article aims to discuss the issue of adolescents growing up in migrant families who, because of their parents' economic migration, must face new responsibilities, often typical of an adult and inadequate for their developmental level.

Key words: migrant family, hope for success, adolescence, development opportunities